

İNCE ALAYDAN SATİRE / SAATLERİ AYARLAMA ENSTİTÜSÜ'NDE HİCİV VE MİZAH HAKKINDA

Zeynep TEK*

*"Galiba bizi benzerlerimizin karşısında her gün
birkaç defa çıldırmaktan bu hayret kurtarır."*

Ahmet Hamdi Tanpınar

İnce Alaydan Satire, Doç. Dr. Ayşe Demir'in *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde hiciv ve mizahı incelediği eserin adıdır. Altı bölüm, giriş ve sonuç'tan oluşan çalışmada Ahmet Hamdi Tanpınar'ın hiciv ve mizah türlerini söz konusu romanda nasıl ve niçin kullandığı ayrıntılı bir inceleme metoduyla ortaya konulmaktadır.

Giriş'te "İki Kutup: Hiciv ve Mizah" başlığı altında gülme ve komik kavramları üzerinde duran Demir, Henri Bergson'un gülme kuramına değinmektedir. Gülmenin insaniliği, toplumsallığı ve otomatlara dayanan yönlerini belirttikten sonra, söz komiği ve durum komiğini izah etmiştir. Mizah çalışmalarında öne çıkan uyumsuzluk ve üstünlük kuramlarını inceledikten sonra hicvi oluşturmak amacıyla alaya alma, yineleme, mübalağa, ironi gibi tekniklere değinen yazar, mizah ve gülmenin ideal davranış oluşturma, öğ alarak rahatlama gibi toplumsal ve psikolojik nedenlerini irdelemektedir. "Literatüre Genel Bir Bakış"ta Tanpınar'ın bir ironi şaheseri olan romanı üzerine literatürü tarayan Demir, sanatkarın hicvetme ve mizah başarısı üzerinde durmuştur. Yazara göre; "Eseri baştan sona bir bütün hâline getiren, okuru ve araştırmacıları tam manasıyla bir mizah mı yoksa ciddi bir devir tenkidi mi olduğu soruları arasında bocalatan da yazarın ironideki başarısıdır" (37). "Çalışmanın Yöntemi: Tanpınar 'Nasıl' Hicveder"de yönteme ilişkin bir çalışma ortaya koyduğunu belirten Demir, "mizahın ve buna bağlı olarak da hicvin hangi unsurlardan hareketle gerçekleştiği" (40) sorusunun temel alındığını ifade etmektedir.

"İnce Alaydan Satire" adlı Birinci Bölüm'de ince alaydan başlayan mizahın satire uzanan kullanım alanı değerlendirilir. Demir'e göre; "*Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde yazar, hayattan beklentilerini ve hayal kırıklıklarını mizah yoluyla gündeme getirir. Bu eserin alaycılığı ve acılığı, birkaç yüz yıldır süren 'yenileşme' çabalarının hâlâ derin yapıya, köklü bir dönüşüme ulaşamamasının yol açtığı düş kırıklığından kaynaklanır. Beklentinin

*Araş. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üni., İns. ve Top. Bil. Fak., TDE Böl., ztek@ybu.edu.tr

büyüklüğü hicvin keskinliğini artırır. Ahmet Hamdi Tanpınar, başarısızlığı, çağdaşlaşmanın yüzeyde kalışının sorumlularını, aynı zamanda da bir aydın olarak kendini, bu keskin silahın hedefine yerleştirir" (43). Bu bölümde gülme silahının romandaki olay, kişi, durum, hareket ve diyaloglar üzerinden nasıl yer bulduğu incelenmiştir. Kullanılan farklı komik teknikleri, romandan seçilen metinlerle kuramsal arka plan üzerinden çözümlenerek verilmiştir.

"Bir İntikam Aracı Olarak Mizah" adlı İkinci Bölüm'de romanda mizahın neden kullanıldığı sorusu, mizahın amaçlarıyla ilişkilendirilir. Bu amaçlardan "intikam" düşüncesi özelinde durulmaktadır. Tanpınar'ın Hayri İrdal için söylediği fakat kurgu dışında bıraktığı "Realitenin acılığında, insicamsızlığın ve hayata hâkim abesten o kadar güzel intikam alan bu acayip zeka..." (101) cümlesi üzerinde duran Demir, hicvin kaynağının psikolojik geri planını ortaya koymaktadır. Bu zekânın yazarın kendisi olduğunu ifade ederek romanda gülücün intikam hissiyle ilişkisini belirtmektedir.

"Kahramanın Sözde Cehaleti: İroni ve Roman" başlığını taşıyan üçüncü bölümde romanın anlatıcı kişisi Hayri İrdal'a odaklanılır. Onun "hiciv nesnesine olan mesafesi" (41) mizahın doğuşunu belirlediği için eserden alıntılarla bu tespit desteklenmektedir. "Eserin içerisinde insana veya topluma yönelik tenkit, eleştiri varsa ironik bir tonun varlığı da kaçınılmazdır." (129) diyen Demir, bu bölümde ayrıntılı çözümlenmelerle ironik anlatım üzerinde durmuştur.

"Kendine Çevrili Oklar" adlı dördüncü bölüm; "Hayri İrdal'ın düşüncelerinden, yargılarından ve eylemlerinden duyduğu rahatsızlığın incelenmesini hedeflemektedir" (42). Romanın özne anlatıcısı ve merkezi kişisi Hayri İrdal'ın ironinin kurbanlarından biri hâline nasıl geldiği ve kendine dönük yergileri çözümlenmiştir.

Gülücün ifadesinde bir yöntem olan ironi, beşinci bölümde trajik yönüyle işlenmektedir. "Hayatın İronisi"nde Hayri İrdal'ın hayatındaki ironilere ve "realite ile ideal arasındaki çatışma"nın (186) Hayri İrdal açısından yarattığı trajikliğine dikkat çekilir.

Bütünsel bir perspektifle romana yaklaşan Demir; son bölümde mizahın malzemesi olmayan roman kişilerini de incelemiştir. Bergson'un duygusal bağ ile gülme arasındaki orantının ters oluşu üzerine görüşleri, anlatıcının mesafesindeki tavrını anlamada imkân zemini teşkil eder. "Hicvin Dokunmadığı Kahramanlar" adını taşıyan bu bölümde duygusal yakınlığın komiğe neden olan gülünç unsurları törpüleyici rolü üzerinde durulur.

Sonuç kısmı ise bölümlerin genel bir değerlendirmesinden sonra varılan tezlerin bir araya getirilmesidir. Eserde öne çıkan niteliğin hiciv olduğu ama komedinin bir araç olarak kullanıldığı, ironinin de bir mizah tekniğinden

çok bir anlatım tutumu olarak eserde yer aldığı, ulaşılan diğer sonuçlarla birlikte belirtilir.

Böylelikle Ayşe Demir'in bu titiz doçentlik çalışması ile Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı eseri bütünlüklü bir şekilde ve gülme kuramları merkeze alınarak incelenmiştir. İçerik ve teknik üzerinden yapılan ayrıntılı çözümlerle eserin edebî ve fikrî derinliği ortaya konulmuştur. Ayrıca hiciv, mizah, ironi, satir gibi tür ve teknikler üzerine çalışan araştırmacılar için bu çalışmanın önemi, bir kez daha vurgulanmalıdır.

Kaynak

DEMİR, A. (2013). *İnce Alaydan Satire / Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde Hiciv ve Mizah*. Ankara: Grafiker Yayınları, 244 s.